

ЕР УЧАСТКАЛАРИДАН ОҚИЛОНА ФОЙДАЛАНИШ

Иzzатуллаев Л., Қўзибоев Ж.

Термиз агротехнологиялар ва инновацион ривожланиш институти

Аннотация: Республикамизда деҳқон хўжаликлари ва аҳоли томорқалари ер учас каларидан янада унумли фойдаланиш учун бир йилда икки марта ва уч марта ҳосил етиштириш бўйича экиладиган экинлар турлари ва уларнинг навларни танлаш, экиш муддатларининг кетма –кетлигини жойлаштиришни аниқлаш ва уларнинг сама раси ҳақида ўрганилган маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: Аҳоли ер участкалари, эртаги экин, оралиқ экин, такрорий экин, картошка, карам, мош. сабзавот маккажўхори, сабзавот ловия, мойли кунгабоқар, тезпишар навлар, бир йилда икки ҳосил, бир йилда уч марта ҳосил.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 30 январдаги деҳқон хўжаликлари ва аҳоли томорқалари ер участкаларидан янада самарали фойдаланиш чора тадбирлари тўғрисидаги 53 сон қарорида: Республикамизда деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер участкаларида серҳосил ва юқори даромад берадиган қишлоқ хўжалиги экинларини жойлаштириш, ички истеъмол ва экспорт учун қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш ҳажмларини кўпайтириш каби долзарб масалаларни бажариш кўзда тутилган [1; 1-3 б.].

Республикамиз шароитида қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ҳажмларини кўпайтириш учун маҳсулот етиштиришнинг турли усулларида фойдаланилмоқда. Суғориладиган ердан унумли фойдаланиш йўллари ахтарилмоқда. Деҳқонлар бир йилда икки ва уч марта ҳосил етиштиришмоқда. Бу борада иссиқ иқлим шароитига эга Сурхондарё вилоятининг деҳқонлари пешқадамлик қилишмоқда [3;9 б.]

Сурхондарё вилояти шароитида кўпгина дала экинлари: карам, сабзи, пиёз ва картошканинг маҳсулоти баҳорнинг дастлабки кунларида, яъни апрель ойида ва май ойининг 1 ўн кунлигида сотувга чиқарилади. Чунки Сурхондарё вилоятининг иқлим шароити иссиқ 414 бўлганлиги учун декабрь, январь ва февраль ойидан ташқари 9 ой давомида далада қишлоқ хўжалик экинларининг вегетация давридаги ҳолатини кузатиш мумкин. Бу вилоят шароитида ўсимликлар ўсиши-ривожланиши учун йил давомида шароит етарли бўлади ва самарали ҳарорат йиғиндиси 3500-3600 0С ни ташкил этади. Деҳқонлар сабзи, картошка, карам каби экинларни тўқсонбости усулида декабрь ойигача экиб майсаларини ундириб олишади ва ҳатто биринчи озикани бериб қўяди. Эртаги картошкани февраль ойида экиб унинг ҳосилини май ойининг 1 ўн кунлига қадар сотувга чиқаради. Бу пайтдаги маҳсулотнинг нархи июнь-июль ойидагига нисбатан 2-3 баравар қиммат бўлади. Сурхондарё деҳқонларининг айтишича июль ойида 1 гектар ердан 30 тонна картошка ҳосили етиштиришга нисбатан, май ойининг 1 ўн кунлигида 15 тонна ҳосил етиштириш фойдалидир. Эртаги муддатда ҳосили йиғиштирилган ердан олинadиган даромад жуда юқори бўлади. Бундан ташқари, ер экиндан эртаги муддатларда бўшайди, оралиқ ва

такрорий экинларни экиш учун ер эрта тайёрланади. Такрорий экинлардан ҳам юқори ҳосил етиштириш имкони бўлади ва ҳ.к. [1; 2-5 б.].

Бироқ асосий ва такрорий экинларни ўстиришда экин турларини тартибли жойлаштирмаслик, ўтмишдошларни ва навларнинг тезпишарлигини инобатга олмаслик туфайли суғориладиган ердан самарали фойдаланилмайди. Шуларни ҳисобга олганда Сурхондарё вилоятида бир йилда уч марта ҳосил етиштириш тартибини ўрганиш долзарб масала ҳисобланади.

Сурхондарё вилоятида дехқонлар ўз томорқаларида жуда эртаги картошка ва бошқа экинлар ўрнига кўк поя учун маккажўхори ва баъзида сабзи ёки бодринг экишади ва уларнинг жойига август ойида тарик, мош, шолғом ва яна ҳам ўша ерга картошка экишадилар. Бироқ бундай пайтда ўтмишдош экин, навнинг тезпишарлиги, уруғнинг сифати инобатга олинмайди. Юқоридаги ёзилганларни ҳисобга олган ҳолда асосий, оралик ва такрорий экинларнинг экиш муддатини ва экиш тартибини жойлаштиришнинг самарали йўллари аниқлаш мақсадида 2018-2020 йилларда илмий-тадқиқотлар ўтказилди.

Дала тажрибалари Сурхондарё вилоятининг Жаркўрғон туманидаги Г.Бердиев фермер хўжалигининг типик бўз тупроқларида ўтказилди. Учта вариант бўйича дала тажрибалари кўйилди. Биринчи вариантда 1- экин сифатида картошка, 2- экин сифатида мош ва 3- экин сифатида кунгабоқар экилди. Иккинчи вариантда: 1- экин сифатида картошка, 2- экин сифатида сабзот маккажўхори, 3- экин сифатида кунгабоқар экилди, учинчи вариантда: 1- экин сифатида картошка, 2- экин сифатида сабзот ловия, 3- экин сифатида кунгабоқар экилди. Тадқиқотда объекти сифатида картошканинг Санте, Сурхон-1 ва Умид навлари, сабзавот маккажўхорининг Замин нави, Сабзавот ловиянинг Ровот нави, Кунгабоқарнинг СамҚХИ 20- 80, Родник ва Сур навларидан фойдаланилди. Ўрганилган барча экинларнинг навлари эртапишар бўлиб, уларнинг 2- репродукцияли уруғлигидан фойдаланилди. Барча вариантлардаги ўрганилган навлар бўйича бўлмача майдони 56 кв.м., тажрибалар 3 қайтариқдан иборат. Тадқиқотлар ўтказишда Ўзбекистон ўсимликшунослик ИТИ, Ўзбекистон сабзавот полиз ва картошка экинлари ИТИ ва умумқабул қилинган услублардан фойдаланилди. Дала тажрибасида экиш муддатининг кетма-кетлиги, ривожланиш фазаларининг содир бўлиши, ҳосилни йиғиштириш муддатининг энг қулай усули аниқланди.

Картошканинг жуда эрта униб чиқиши учун сараланган 45-55 г йирикликдаги туганаклар нишлатиб экилди. 1 чизиқли метрда 5 дона туганак 6-7 см чуқурликка кўйилди, унинг устидан юпка тупроқ ташланиб, тупроқ устидан чириган гўнг сепилди, сепилган гўнг устидан яна ҳам тупроқ билан ёпилди ва унинг устидан яна ҳам чириган гўнг билан мулчалаш ўтказилди. Бу ерда гўнг 2 қаватли сепилди. Шулардан тупроқ орасида қолган гўнг тупроқни иситиб туради. Бундай шароитда туганакларнинг нишлаган ўсимталари тупроқда яхши сақланади [5; 23-25 б.]. Тупроқ устидаги гўнг ерни қатқалоқдан ҳимоя қилади. Биринчи чопиқ қилиш ёки қатор орасига ишлов беришда гўнглار тупроққа аралашиб озика вазифасини ўтайди. Мош

25 кг/га экиш меъёрида ва қатор ораси 15 см ҳолатда экилди. Сабзавот ловия 70 кг/га экиш меърида қатор ораси 60 см тартибда, сабзавот маккажўхори ҳам қатор ораси 60 см ҳолатда 1 чизикли метрда 6 та ўсимлик экилди. Кунгабоқар 6 кг/га экиш меърида, қатор ораси 70 см, 1 чизикли метрда 4 та ўсимлик жойлаштирилди. Бошқа агротехнологик тадбирлар хўжаликда ўтказилган сингари амалга оширилди.

Тадқиқотлар ва уларнинг натижалари: Ўрганилган маълумотлар кўрсатишча эртаги 415 муддат (10 феврал)да экилган картошканинг майсалаш фазаси март ойининг дастлабки кунларида содир бўлди. Март ойида пайдо бўлган майсалар баҳор ойининг илиқ ва салқин кунларида яхши ўсиб ривожланиши кузатилди. Гуллаш фазаси майсалашдан 34-36 кундан кейин, яъни 5-6 апрелда содир бўлди. Туганакларнинг хўжалик пишиш ёки товарбоб ҳолатдаги пишиши май ойининг 10-11 кунлари кузатилди. Янги ҳосил 12 май куни йиғиштирилди. Товарбоб, витаминларга бой янги картошканинг ҳосилдодрлиги 188,3 ц/га ни ташкил этди. Иккинчи оралик экин сифатида 12 май куни экилган мошни Зилола навининг майсалаши 17 май куни, гуллаши 18 июнда ва пишиш фазаси 28 июлда кузатилди. Таъкидлаш жоизки иккинчи экин сифатида экилган мош иссиқсевар бўлганлиги учун ҳам июнь-июль ойларида яхши ўсиб ривожланди. 28 июлда йиғиштирилган ҳосил 12,7 ц/га ни ташкил этди. Иккинчи экиннинг ўрнига, учинчи экин сифатида 30 июль куни мойли кунгабоқарнинг СамҚХИ 20-80 нави экилди. Кунгабоқарнинг майсалаш фазаси 6-7 августда содир бўлди. Кунгабоқар қисқа кун ўсимлиги, яхши ўсиб ривожланиши учун 22-24 0С ҳарорат жуда қулай ҳисобланади. Шуларни ҳисобга олганда бу экин август ва сентябрь ойларида яхши ўсиб ривожланиши кузатилди. Гуллаш фазаси 20-25 сентябрда ва уруғнинг хўжалик пишиш 28-30 ноябрда кузатилди. Кунгабоқарнинг ҳосилдорлиги 23,8 ц/га ни ташкил этди. Умуман олганда, бир йилда экилган 1-2 ва 3 экинлар учун самарали ҳарорат етарли бўлди. Экинларнинг навлари вегетация даврини тўлиқ ўтади.

Хулосалар: Сурхондарё вилоятининг тупроқ-иқлим шароитида деҳқон хўжаликлари ва томорқа участкаларида бир йилда уч марта ҳосил етиштириш ҳисобига аҳоли йил давомида картошка ва бошқа истеъмол учун ишлатиладиган қишлоқ хўжалик маҳсулотлари билан таъминланди. Бир йилда уч марта ҳосил етиштириш учун картошканинг эртапишар Санте, Сурхон-1 навларини 10 февраль муддатда экиш ва май ойининг биринчи 10 кунлигида йиғиштирилган картошка ҳосили ўрнига сабзавот маккажўхорининг Замин навини, сабзавот ловиянинг Ровот навини, учинчи экин сифатида мойли кунгабоқарнинг эртапишар СамҚХИ 20-80 навларини экишга тавсия қиламиз.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 30 январдаги ”Деҳқон хўжаликлари ва аҳоли томорқалари ер участкаларидан янада самарали фойдаланиш чора тадбирлари” тўғрисидаги 53 сон қарори. –Тошкент, 2020, 30.01
2. Абдукаримов Д.Т. Дала экинлар хусусий селекцияси Тошкент 2017г. 295-297б

3. Абдукаримов Д.Т., Луков М., Исроилов И. Эртаги кунгабоқар парвариши Ўзбекис тон кишлоқ хўжалиги журнали №.-3 2017 йил 9 бет
4. Орипов, Р.О, Халилов Н.Х. Ўсимликшунослик /дарслик / 2006 йил 301-303 бетлар
5. Луков М.К. Два урожая семян подсолнечника в год //Вестник аграрной науки Узбекистана № 1(23) 23-25с. Тошкент 2006

